

جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۱۸، بهار ۱۳۹۵

وصول مقاله: ۱۳۹۴/۳/۱۰

تأیید نهایی: ۱۳۹۴/۱۱/۱۷

صفحات: ۱۵۲ - ۱۳۵

بررسی و تحلیل فضای گردشگری شهری به منظور ارائه مسیرهای ویژه گردشگری مورد شناسی: شهر کرمان

محسن کمانداری^۱، دکتر رضا مستوفی الممالکی^۲

چکیده

امروزه شهرها همواره به عنوان یکی از مهم‌ترین مقاصد گردشگران می‌باشند. به تبع آن گردشگری شهری از مهم‌ترین گونه‌های گردشگری به شمار می‌رود از این روست که انتظام فضاهای گردشگری شهرها، ضرورت انکارناپذیر برنامه‌ریزی و مدیریت شهری است. برنامه‌ریزی گردشگری شهری نیازمند شناخت صحیح از فضاهای گردشگرپذیر در شهر می‌باشد. این فضاها از سه الگوی خطی، نقطه‌ای و سطحی تشکیل شده است که با فرآیند حرکتی گردشگران معنی‌دار می‌شوند. شهر تاریخی کرمان به دلیل داشتن جاذبه‌های گردشگری و تفریحی و دارا بودن زیرساخت‌های مناسب، همه ساله گردشگران زیادی را به سمت خود می‌کشاند که با توجه به اهمیت موضوع هدف پژوهش حاضر تعیین مسیرهای ویژه گردشگری در شهر کرمان به منظور اولویت ساماندهی فضاهای گردشگری با نگاه سیستماتیک در فرآیند مدیریت و برنامه‌ریزی فضاهای گردشگری شهری می‌باشد. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی - تحلیلی است که داده‌های مورد نظر از طریق مطالعه میدانی و کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده، در روش پیمایشی از ابزار پرسشنامه استفاده شده و حجم نمونه ۳۵۷ نفر با استفاده از فرمول کوکران تعیین شده شیوه نمونه‌گیری سهمیه‌ای و پرسشنامه به صورت تصادفی بین گردشگران توزیع شده است. سپس داده‌های جمع‌آوری شده در نرم افزار GIS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. به طوری که پس از تلفیق الگوهای خطی، نقطه‌ای و فرآیند حرکتی گردشگران در دسترس به جاذبه‌ها، مسیرهای ویژه گردشگری که عبارت‌اند از حد فاصل بین میدان ارگ تا سه راه شمال جنوبی و همچنین حد فاصل بین میدان مشتاقیه تا خیابان آتشکده در شهر کرمان تعیین شد با توجه به یافته‌های تحقیق مشخص شد که برای ارائه یک الگوی فضایی مناسب جهت تعیین مسیرهای ویژه گردشگری باید در مرحله اول یک نگرشی سیستماتیک نسبت به همه عناصر دخیل در موضوع وجود داشته باشد، میزان جذابیت مقاصد گردشگری را لحاظ نماید، اولویت‌بندی گردشگران در انتخاب سفرهای درون شهری را رعایت نماید، همزمان اصول و معیارهای شهرسازی در انتخاب مسیرهای بهینه را وارد سازد و در نهایت، حداکثر تراکم حرکتی گردشگران در حالت موجود و بهینه را شامل شود.

کلید واژگان: گردشگری شهری، فضای گردشگری، مسیرهای ویژه گردشگری، شهر کرمان

مقدمه

سکونتگاه‌های شهری از نظر فعالیت‌های گردشگری به دلایل متعددی چون مقصد، مسیر عبور و مراکز ارائه خدمات برای گردشگران از اهمیت بالایی برخوردارند (هدایی، ۱۳۷۷: ۱۳۷)، امروزه فعالیت‌های گردشگری در شهرهای کوچک و بزرگ متداول بوده، این سکونتگاه‌ها غالباً گستره‌ی وسیعی از جاذبه‌های تاریخی - فرهنگی، خرید، رستوران‌ها و جنب و جوش شهری را شامل می‌شوند. نخستین شرط موفقیت هر شهر در توسعه گردشگری شهری، وجود زیر ساخت‌های مناسب شهری و مدیریت عاقلانه در عرصه‌های سیاسی، فرهنگی و اجتماعی است. شهر نیاز به مدیریت آگاه، سازش‌پذیر با معیارهای جهانی و با خبر از سازکار و ویژگی‌های روحی و خلقی گردشگران و خواسته‌های آنان دارد. (الوانی، ۱۳۷۳: ۱۸۸)، در دهه‌های اخیر با رشد صنعت گردشگری و عجین شدن آن با زندگی شهری، برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری شهری از مسایل مهم شهرهای کنونی بالاحص شهرهای گردشگرپذیر می‌باشد. یکی از مهم‌ترین وجوه مدیریت مقاصد گردشگری، تعیین فضاهای گردشگری شهر می‌باشد که اکثر گردشگران در دید و بازدید از شهر آن فضاها را مورد استفاده قرار می‌دهند. فضاهای گردشگری شهری فضایی است که منابع گردشگری در آن قرار دارد و الگوی رفتاری گردشگران تابعی از منابع گردشگری است که تبلور آن فضای گردشگری را شکل می‌دهد (موحد، ۱۳۸۱: ۱)، مهم‌ترین گام در تعیین فضای گردشگری شهر، تعیین مسیرهای ویژه گردشگری است. مسیرهای ویژه گردشگری^۱ رهیافتی است ناشی از حرکت گردشگران در سطح شهر که با پیاده کردن استراتژی‌های گردشگری مدیران و بخش خصوصی در این فضاها می‌تواند تحولی شگرف در پایداری گردشگری شهر ایفا نماید. که می‌توان با اخذ خروجی‌های متناسب با حرکات جمعیتی، برنامه‌ریزی گردشگری را با توجه به ویژگی‌های گروه‌های متقاضی انجام داد و زیرساخت‌ها و امکانات مورد نیاز را تامین

کرد (فرج‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۱۰)، هدف از تعیین مسیرهای ویژه گردشگری گام نخست تخصیص آگاهانه و هدفمند امکانات در فضای گردشگری شهری می‌باشد. پژوهش حاضر سعی در ارائه الگویی جهت تعیین مسیرهای ویژه گردشگری شهر کرمان در راستای شناخت سازمان فضایی گردشگری شهری می‌باشد. سوال ویژه پژوهش در ارتباط با نحوه تعیین مسیرهای ویژه گردشگری و تعیین پارامترها و معیارهای موجود در این فرآیند می‌باشد.

پیشینه تحقیق

موحد (۱۳۸۱)، در رساله دکتری با عنوان بررسی و تحلیل الگوی فضایی توریسم شهری مطالعه موردی شهر اصفهان با هدف تبیین الگوی فضای توریستی شهر اصفهان می‌باشد. همچنین موحد و شکویی با مقاله‌ای برگرفته از این رساله به معرفی ویژگی‌های بافت تاریخی اصفهان و مشکلات ناشی از فشار بر این بافت را با استفاده از GIS مورد تجزیه و تحلیل قرار داده‌اند و به لزوم توجه به بخش مرکزی شهر اشاره نموده‌اند.

کمانداری (۱۳۹۳)، در پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان بررسی و ارزیابی مسیرهای گردشگری شهر کرمان با تاکید بر الگوی رفتاری گردشگران به بررسی و شناخت مهم‌ترین عناصر و مقاصد گردشگری شهری کرمان با توجه به الگوی رفتاری گردشگران و سپس شناسایی و تحلیل مسیرهای موجود و شناخت مسیرهای بهینه به منظور دسترسی گردشگران به جاذبه‌های شهری در شهر کرمان پرداخته‌اند.

صفرآبادی و همکاران (۱۳۸۸)، در پژوهشی با عنوان برنامه‌ریزی و طراحی جغرافیایی محیط‌های جاذب گردشگری در شهر کرمانشاه به بررسی و شناخت توان‌ها و قابلیت‌های گردشگری شهری در شهر کرمانشاه پرداخته و چگونگی مدیریت و برنامه‌ریزی این مکان‌ها را بررسی کرده‌اند.

صفرپور (۱۳۹۰)، در پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان بررسی و تحلیل الگوی فضایی توریسم شهری با

رضایت گردشگران را به ارمغان آورد به طوری که باعث جذب بیشتر گردشگر و توسعه مناطق شهری گردید.

سوالات تحقیق

در پژوهش حاضر سوال ویژه تحقیق عبارت اند از تعیین مسیرهای ویژه گردشگری به چه صورت انجام می‌گیرد؟ پارامترها و معیارهای موجود در این فرآیند چیست؟ و سوالات فرعی عبارتند از: اولویت بندی مقاصد و جاذبه‌ها با تاکید بر الگوی رفتاری گردشگران در شهر کرمان چگونه است؟ الگوی حرکتی گردشگران در دسترسی به این جاذبه‌ها چگونه می‌باشد؟ الگوی بهینه دسترسی به جاذبه‌های گردشگری جهت استفاده مطلوب از فضای گردشگری شهر کرمان کدام است؟

روش تحقیق

روش مطالعه‌ی این پژوهش توصیفی - تحلیلی و از نوع کاربردی می‌باشد به طوری برای جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز از دو شیوه کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. در بخش کتابخانه‌ای، به گردآوری اطلاعات توصیفی از کتابها، مقالات، گزارشات و سالنامه‌های آماری پرداخته شده و در بخش میدانی، گردآوری اطلاعات از طریق نمونه‌گیری و با استفاده از ابزار پرسش‌نامه و مشاهده انجام شده است. برای نمونه‌گیری از روش تصادفی و تعداد حجم نمونه با توجه جامعه آماری تحقیق، گردشگران داخلی که در ایام نوروز سال ۱۳۹۳ از شهر کرمان بازدید کرده‌اند ۳۵۷ نفر انتخاب شده‌اند. در تجزیه تحلیل اطلاعات از نرم افزار GIS استفاده شده است. شیوه تجزیه تحلیل به این صورت می‌باشد که بر اساس داده‌های مستخرج از پرسشنامه و آمار بدست آمده از سازمان‌های مربوطه، ابتدا میزان جذابیت هر کدام از جاذبه‌های شهری کرمان بر اساس فراوانی مراجعه کنندگان مشخص شده و سپس چهار مسیر اصلی گردشگری یا به عبارتی دیگر الگوی غالب رفتار گردشگران در اولویت‌بندی

استفاده از GIS مطالعه موردی شیراز. در این پایان نامه مشکلات ترافیکی ناشی از گردشگری در بخش مرکزی شهر و عوامل به وجود آورنده آن مورد مطالعه قرار گرفته است.

تقوایی و همکاران (۱۳۸۸)، در مقاله‌ای تحت عنوان بررسی و تحلیل فضاهای توریستی شهر تبریز به منظور برنامه ریزی توریسم در آن فضاهای تاریخی-فرهنگی شهر تبریز و پتانسیل‌ها و محدودیت‌های موجود در بخش مرکزی شهر تبریز را بررسی و به بیان اهمیت این بررسی در مدیریت و برنامه ریزی گردشگری شهری تبریز پرداخته‌اند و با دیدی جغرافیایی و سیستماتیک الگوی فضای توریستی شهر تبریز را تبیین نموده‌اند.

اهمیت و ضرورت تحقیق

انتخاب و طراحی مسیرهای گردشگری با هدف تامین نیازهای مربوط به مقوله گردشگری از اقداماتی است که می‌تواند به عنوان راهبردی، مکمل طرح‌های گردشگری در شهرهای تاریخی گردشگرپذیر به‌شمار آید. معمولاً گردشگران بر اساس علایق و سلیقه شخصی یا شهرت جاذبه‌ها به اولویت‌بندی جاذبه‌ها برای بازدید در سطح شهر می‌پردازند. (صفرپور، ۱۳۹۰: ۷۹) گاهی این اولویت‌بندی مقاصد، باعث ایجاد گسیختگی در رفتار گردشگران در سطح شهر می‌شود و بعضاً مجبورند با عدم شناخت کافی از شهر، مسیرهای طولانی را اضافه طی نموده و باعث ایجاد ترافیک و هدر رفت انرژی و وقت آنها در سطح شهر شود و در نتیجه نارضایتی آنها را پدید آورد. شناخت و آرایه الگوی بهینه مسیرهای دسترسی به جاذبه‌ها یکی از مهم‌ترین و ضروری‌ترین عواملی است که ارتباط تنگاتنگی با نوع تاثیرگذاری و تاثیرپذیری گردشگران از محیط شهری دارد. به طوری که با برنامه ریزی و مدیریت در سازمان‌های دولتی و همچنین پیشنهاد مسیرهای ویژه گردشگری در شهرها بخصوص شهرهای با بافت کهن مانند کرمان، یزد، اصفهان میتوان از به وجود آمدن مشکلات زیادی جلوگیری و

ارکان اصلی مورد توجه و اقبال برنامه ریزان می‌باشد گردشگری شهری در کشورهای پیشرفته پر درآمد ترین نوع گردشگری است این نوع گردشگری در محدوده فضایی شهر انجام میشود (snatith and haley, 1999: 595). بنابراین گردشگری شهری عبارت است از مسافرت به شهر با انگیزه‌های مختلف بر اساس جاذبه‌های مختلف و امکانات و تسهیلاتی که شهر دارای آن بوده و در شخص ایجاد انگیزه و جذابیت می‌کند (موحد، ۱۳۸۱: ۶۵).

فضای گردشگری شهری

برنامه ریزی گردشگری برای شهرهای کوچک و بزرگ به دلیل سودمندی های اقتصادی و افزایش درآمد عمومی، اشتغال و روش های مهمی که رد حمایت از تسهیلات و خدمات شهری و کمک و نگهداری در بازسازی مکان های تاریخی و توریستی استفاده می شود دارای اهمیت است گان معتقد است که برنامه ریزان، گردشگری را باید در شمول شهر و برنامه های جامع قرار دهند. (Helmy, 2004: 480). اورباسل معتقد است برنامه ریزی برای توسعه گردشگری در شهرها و شهرک ها به طور برجسته ای مشکلات ویژه ای دارد زیرا سیستم فضایی هر شهر بی نظیر و یگانه است (Hall, 1994: 211).

فضاهای گردشگری شهری فضایی است که منابع گردشگری در آن قرار دارد و الگوی رفتاری گردشگران تابعی از منابع گردشگری است که تبلور آن فضای گردشگری را شکل می‌دهد (موحد، ۱۳۸۱: ۹۱). الگوی رفتاری در محیط شهری متناسب با ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و به طور کلی تابعی از فضای شهری است و بر حسب پدیده‌های اجتماعی تغییر می‌کند. فضای شکل گرفته گردشگران نیز بر حسب الگوی رفتاری آنان می‌تواند تغییر کند. بنابراین عدم تغییر پدیده‌های شهری در ارتباط با گردشگری می‌تواند ثبات نسبی از الگوی رفتاری را به همراه

جاذبه‌های شهری نسبت به سه دروازه ورودی اصلی شهر مورد سنجش و ارزیابی قرار گرفته است و در نهایت، مسیر بهینه گردشگری بر حسب معیارها و ضوابط، نسبت به هر دروازه ورودی با استفاده از تابع Network Analyst تعیین شده و با صور غالب مسیرهای گردشگری، مقایسه و میزان مسافت اضافه طی شده در هر مسیر مشخص شده است. در بخش پایانی، به لحاظ فضایی، با تحلیل و روی هم قرار دادن الگوهای غالب حرکتی گردشگران و مسیرهای بهینه نسبت به دروازه‌های ورودی شهرها، مسیرهای مشترکی مشخص می‌شود که با همپوشانی این مسیرهای مشترک، مسیرهای ویژه گردشگری مشخص می‌شوند.

مفاهیم، دیدگاه ها و مبانی نظری تحقیق

گردشگری از مهم‌ترین مسائلی که طی دهه‌های اخیر باعث توسعه و پیشرفت شهرهای کوچک و بزرگ گشته، رشد و توسعه شهرنشینی می‌باشد. شهرها با امکانات و خدماتی که ارائه می‌دهند، همواره پذیرای افرادی بوده‌اند که بدان‌ها وارد می‌شوند. شهر با ارائه خدمات مطلوب و درخور، بستر مناسبی برای فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی انسان‌ها فراهم می‌آورد. شهر همچنین با ارائه فعالیت‌های خدماتی مانند امکانات پذیرایی و فراغتی زمینه پیشرفت و توسعه گردشگری را فراهم می‌کند (Timothy, 2005: 13)، در حال حاضر، به دلیل پیچیدگی ماهیت شهرها و شبکه‌های بسیار گسترده اقتصادی، اجتماعی و سیاسی حاکم بر آن، گردشگری شهری با چالش‌های مهمی رو به رو است که با اتخاذ استراتژی‌های رشد، بهبود ذهنیت و تصویر مقاصد گردشگری شهری و در نهایت با ساختن شهرها به عنوان مکان‌های زیبای زندگی، می‌توان به افزایش تعداد گردشگران در مقاصد شهری امیدوار بود (Law, 1996: 615). گردشگری به عنوان عرصه جدیدیکه در عصر حاضر افق‌های تازه‌ای را برای توسعه شهری و نیز محیط زیست پایدار فراهم آورده و یکی از

که در چه زمانی، کجا و چگونه باید اقدام شود را در بر می‌گیرد (کوپر و دیگران، ۱۳۸۰: ۳۲).

مسیرهای ویژه گردشگری^۱ و جریان های گردشگری

توریسم ضرورتاً پدیده‌ای متحرک محسوب می‌شود که در آن حمل‌ونقل نقش اساسی را به منظور تعیین چگونگی فعالیت توریسم ایفا می‌کند (فورر، ۲۰۰۱: ۲۱). جریان‌های توریستی از طریق مسیرهای حمل‌ونقل پیرامون یک مقصد توریستی مشاهده و تبیین می‌شود و هر قدر حجم توریستهای عبوری از این مسیرها بیشتر باشد نشان‌دهنده جریان بیشتر و جاذبه بیشتر مقصد توریستی از دیدگاه متقاضیان توریستی و به نوعی بیانگر رفتار حرکتی توریست‌ها در مناطق است (فرج-زاده، ۱۳۸۷: ۱۰۹). به لحاظ فضایی، با تحلیل و روی-هم قرار دادن ۲ الگوهای غالب حرکتی گردشگران و مسیرهای بهینه نسبت به دروازه‌های ورودی شهرها، مسیرهای مشترکی مشخص می‌شود که با عنوان مسیرهای ویژه گردشگری نامیده می‌شوند. الگوهای حاکم بر جریانات گردشگری خود نشان‌دهنده کیفیت و کمیت زیرساخت‌های موجود و ضرورت‌ها و الزامات برنامه‌ریزی توریستی است (فرج‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۱۰).

محدوده مورد مطالعه

شهر کرمان، مرکز استان و شهرستان کرمان بین ۵۶ درجه و ۵۸ دقیقه تا ۵۷ درجه و ۰۹ دقیقه طول شرقی و ۳۰ درجه و ۱۴ دقیقه تا ۳۰ درجه و ۱۹ دقیقه عرض شمالی، در ارتفاع ۱۷۵۵ متری از سطح دریا واقع شده است. مساحت این شهر ۷۶۴۴ هکتار بوده و در فاصله ۱۰۶۰ کیلومتری جنوب شرق شهر تهران در یک موقعیت پایکوهی قرار دارد. سهم شهر کرمان از نظر ورود گردشگر در استان بیشتر از سایر شهرستان‌های استان می‌باشد. جاذبه‌های تاریخی شهر کرمان که می‌تواند در جذب گردشگران

داشته باشد (موحد، ۱۳۸۱: ۹۳). پراکندگی پدیده‌های جغرافیایی یا فعالیت‌های اقتصادی در سراسر سطح زمین و یا در داخل یک ناحیه تحت شرایطی، شکل گیری الگوها را امکان پذیر می‌سازد. هر الگوی فضایی، حاصل تصمیم گیری‌های انسانی است. در سطح زمین هر الگوی فضایی غالباً از سه فرم هندسی نقاط (گره-ها)، خطوط و حوزه‌ها و یک سطح جغرافیایی تشکیل می‌شود (شکویی، ۱۳۸۳: ۲۹۳).

الگوی رفتاری گردشگران در انتخاب مقاصد گردشگری

تفاوت‌های رفتاری، ادراکی و انگیزه‌ای تأثیر بسزایی بر تصمیمات فردی دارد، رفتارهای افراد بسته به درک آن‌ها از جهان، تحت تأثیر درک ذهنیت آن‌ها نسبت به یک مکان یا یک آژانس مسافرتی است. که به وسیله عواملی چون کودکی، تجارب خانوادگی و شخصیت کاری تعیین می‌گردد (Geoldner & Rithcie, 2003: 417). در سطح فردی عوامل تقاضا برای گردشگری در ارتباط با رفتار مصرف‌کننده در گردشگری است، و طبق نظر گافمن افراد در شرایط مختلف، رفتار متفاوتی دارند. چهار عنصر اصلی در فرآیند تصمیم‌گیری فرد موثر است و رفتار او منتج از آن است که عبارتند از:

- تقویت‌کننده‌های تقاضا: نیروهایی هستند که باعث می‌شوند یک گردشگر تصمیم به دیدن یک جاذبه گرفته یا به تعطیلات برود.
- محدودکننده‌های تقاضا: حتی با وجود یک انگیزه برای سفر، تقاضا تحت تأثیر عوامل اقتصادی، جامعه‌شناسی و یا روانشناسی قرار می‌گیرد.
- تأثیرگذارها: مصرف‌کننده در مورد مقصد گردشگری، محصول، تصویر شرکتی و اطلاعاتی که بدست می‌آورد تأثیر بر تقویت‌کننده‌های گوناگون داشته و آن‌ها را افزایش یا کاهش می‌دهد که نهایتاً به تصمیم‌گیری فرد منتهی می‌گردد.
- نقش‌ها: مهم‌ترین نقش متعلق به خانواده است که در فرآیند خرید دست داشته و تصمیم‌نهایی این گروه

باشد که در دوره های مختلف ساخته شده اند. (زنگی آبادی، ۱۳۷۰:۵).

ملی و بین المللی نقش بسزایی داشته باشد شامل قلعه ها، کاروانسراها، آب انبارها و حمام های متعددی می

شکل ۲: نقشه موقعیت آثار تاریخی در شهر کرمان

منبع: نگارندگان

تجزیه و تحلیل

مسیر دوم گردشگری شهری کرمان، جاذبه‌هایی که بر اساس امتیازدهی گردشگران دارای امتیاز ۹ بودند انتخاب شده‌اند. سپس بر اساس فراوانی امتیاز ۹ اولویت‌بندی مقاصد گردشگری صورت گرفته است. به همین ترتیب مسیرهای سوم و چهارم گردشگری بر اساس امتیازهای شماره ۸ و ۷ مشخص شده‌اند. فرض اینکه گردشگران در شهر هیچگونه مسیر اشتباهی طی ننموده‌اند و نزدیک‌ترین و بهترین مسیر را انتخاب کرده باشند. شهر کرمان دارای سه دروازه ورودی اصلی می‌باشد که اولویت‌بندی جاذبه‌ها توسط گردشگران، نسبت به همه دروازه‌های ورودی شهر سنجیده شده است. نقشه مسیرها به تفکیک دروازه‌های ورودی شهر ترسیم شده است (کمانداری، ۱۳۹۳:۱۰۳).

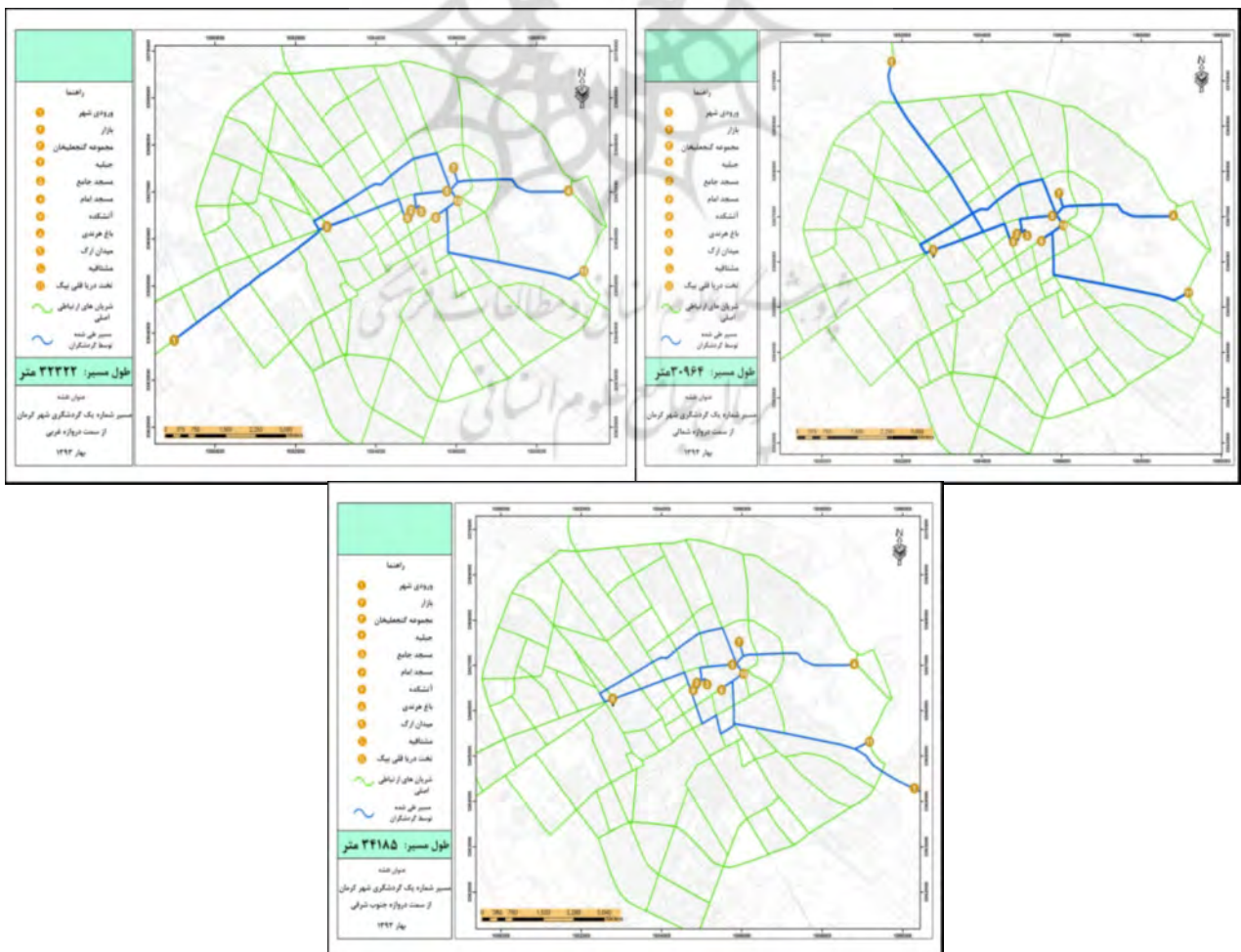
تعیین الگوهای غالب حرکتی گردشگران

با توجه به اولویت‌بندی که از جاذبه‌ها توسط گردشگران صورت گرفته است، همچنین نقشه پراکندگی این جاذبه‌ها در سطح شهر کرمان، با استفاده از تابع Network Analyst، از میان امتیازهایی که گردشگران به جاذبه‌ها داده‌اند، مسیرهای گردشگری شهری کرمان مشخص شده است. به این ترتیب مقصدی که بیشترین فراوانی از میان امتیاز ۱۰ را به خود اختصاص داده، به عنوان نقطه اول از مسیر اول شناخته شده است و به همین ترتیب جاذبه‌هایی که از نظر امتیاز ۱۰ در رتبه دوم تا دهم قرار گرفته در مسیر اول گردشگری انتخاب شده‌اند. برای ترسیم

جدول ۱: اولویت‌بندی جاذبه‌ها توسط گردشگران

مسیرها	اولویت بندی	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم
مسیر اول	جاذبه‌ها	بازار	مجموعه گنجعلیخان	جاذبه	مسجد جامع	مسجد امام	آتشکده	باغ هرندی	میدان ارگ	مشتاقیه	تخت دریا قلی بیگ
	امتیاز از (۱۰۰)	۱۹,۳	۱۸,۲	۱۴,۸	۱۰,۹	۹,۲	۸,۱	۷,۲	۵,۸	۳,۹	۲,۶
مسیر دوم	جاذبه‌ها	مجموعه گنجعلیخان	جبلیه	بازار	مسجد جامع	باغ هرندی	مشتاقیه	آتشکده	میدان ارگ	مسجد امام	تخت دریا قلی بیگ
	امتیاز از (۱۰۰)	۱۹,۸	۱۷,۹	۱۶,۵	۱۰	۹,۸	۷,۸	۶,۴	۵,۷	۳,۲	۲,۹
مسیر سوم	جاذبه‌ها	گنبد جبلیه	مسجد جامع	بازار	میدان ارگ	مجموعه گنجعلیخان	باغ هرندی	مسجد امام	مشتاقیه	تخت دریا قلی بیگ	آتشکده
	امتیاز از (۱۰۰)	۱۸,۲	۱۷	۱۶,۸	۱۳,۴	۸,۶	۶,۴	۶,۴	۵,۹	۴,۳	۳
مسیر چهارم	جاذبه‌ها	مسجد امام	باغ هرندی	میدان ارگ	مشتاقیه	مسجد جامع	آتشکده	مجموعه گنجعلیخان	گنبد جبلیه	بازار	تخت دریا قلی بیگ
	امتیاز از (۱۰۰)	۲۰,۴	۱۸,۶	۱۷,۵	۱۶,۸	۸,۶	۵,۷	۴,۳	۳,۲	۲,۸	۲,۱

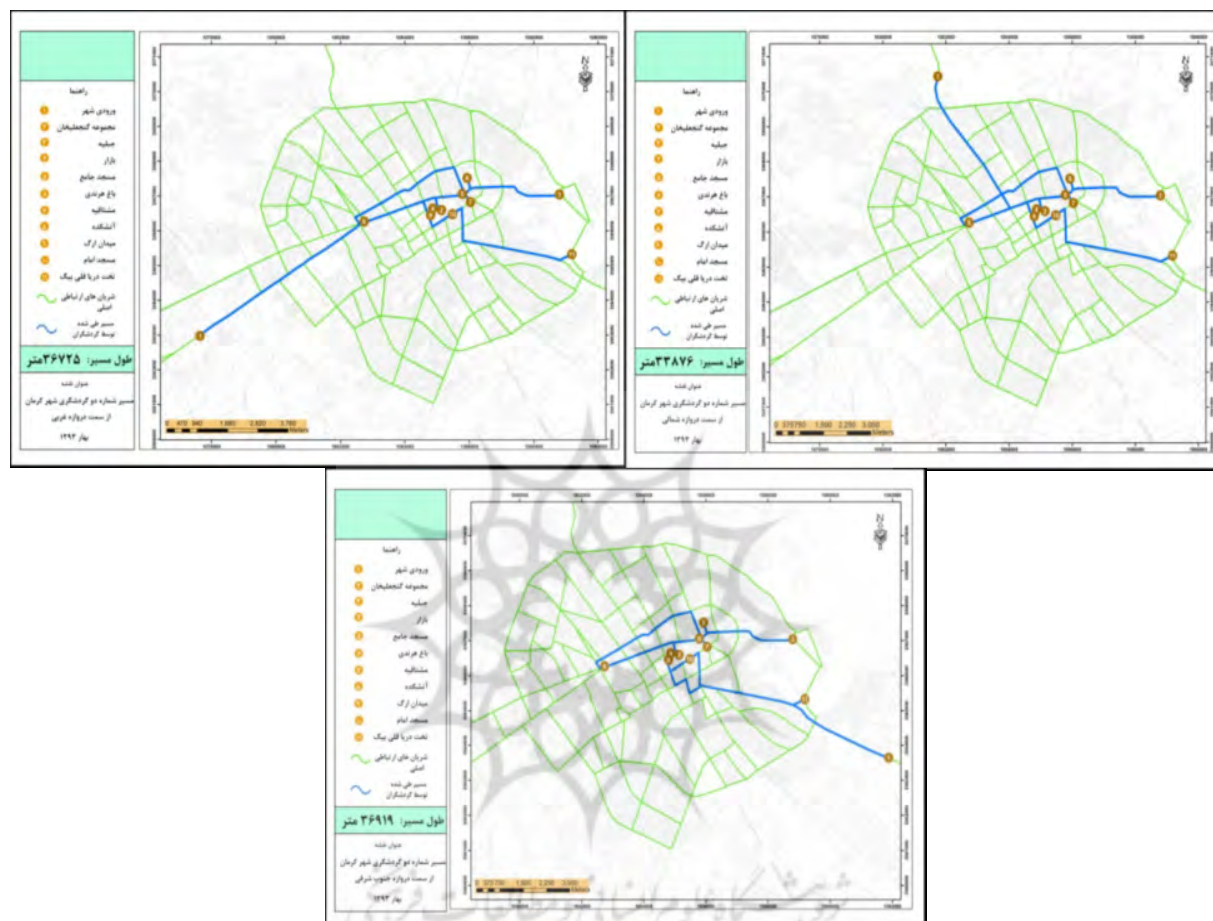
منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۳

نقشه های ۲: مسیر شماره یک نسبت به دروازه های مختلف شهر کرمان
منبع: نگارندگان

معابر شهر کرمان، مسافتی معادل ۳۲۳۲۲ از دروازه غربی، دروازه شمالی ۳۰۹۶۴ متر و از دروازه جنوب شرقی ۳۴۱۸۵ متر را طی نموده اند.

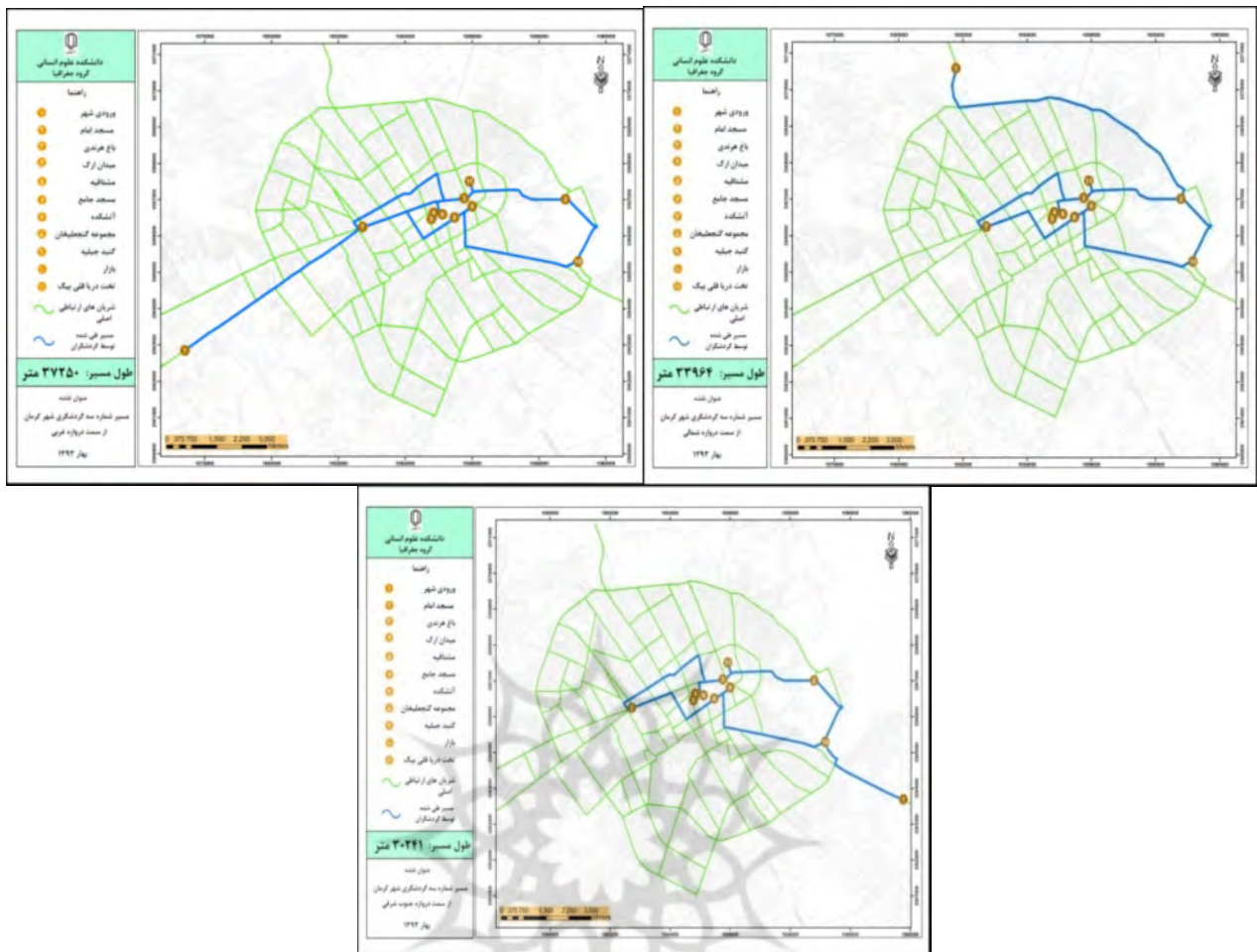
نقشه های شماره ۲ مسیر ورودی گردشگران را به ترتیب چپ به راست از دروازه غربی، شمالی و جنوب شرقی را به شهر کرمان نشان می دهند با توجه به اینکه گردشگران در صورت آشنایی کامل به مسیرها و

نقشه های ۳: مسیر شماره دو نسبت به دروازه های مختلف شهر کرمان
منبع: نگارندگان

معابر شهر کرمان، مسافتی معادل ۳۶۷۲۵ از دروازه غربی، دروازه شمالی ۳۳۸۷۶ متر و از دروازه جنوب شرقی ۳۶۹۱۹ متر را طی نموده اند.

نقشه های شماره ۳ مسیر ورودی گردشگران را به ترتیب چپ به راست از دروازه غربی، شمالی و جنوب شرقی را به شهر کرمان نشان می دهند با توجه به اینکه گردشگران در صورت آشنایی کامل به مسیرها و

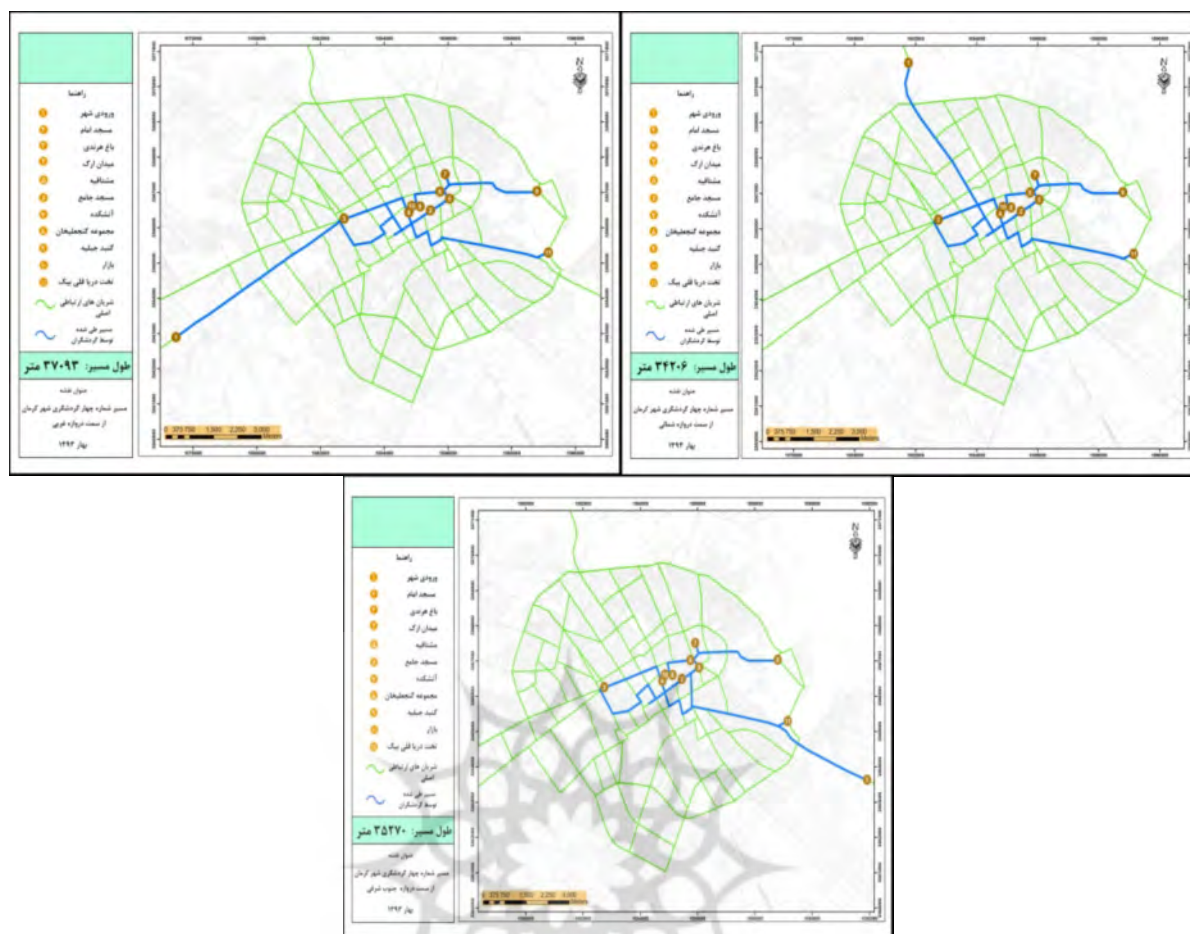

نقشه‌های ۴: مسیر شماره سه نسبت به دروازه های مختلف شهر کرمان

منبع: نگارندگان

معابر شهر کرمان، مسافتی معادل ۳۷۲۵۰ از دروازه غربی ، دروازه شمالی ۳۳۹۶۴ مترو از دروازه جنوب شرقی ۳۰۲۴۱ متر را طی نموده‌اند.

نقشه‌های شماره ۴ مسیر ورودی گردشگران را به ترتیب چپ به راست از دروازه غربی، شمالی و جنوب شرقی را به شهر کرمان نشان می‌دهند با توجه به اینکه گردشگران در صورت آشنایی کامل به مسیرها و

نقشه‌های ۵: مسیر شماره چهار نسبت به دروازه‌های مختلف شهر کرمان
منبع: نگارندگان

استفاده از نظرها و پیشنهادهای گردشگران، کارشناسان امور گردشگری در سازمان‌های مربوطه و اساتید دانشگاه، معیارهای انتخاب مسیر بهینه گردشگری شهری مشخص گردد که معیارهای زیر به عنوان ضوابط انتخاب مسیر بهینه گردشگری انتخاب و لحاظ شده است. مسیری بهینه شناخته می‌شود که

- با کمترین مسافت طی شده، اکثر جاذبه‌ها را تحت پوشش قرار دهد.

- از شریان‌هایی عبور نماید که فاقد انواع آلودگی‌های (صوتی، بصری، ترافیکی و هوا) باشد.
- بار ترافیکی اضافه بر شهر تحمیل ننماید.
- زندگی روزمره شهروندان را مختل نکند.
- از تقاطع‌های خطرناک کمتری عبور نماید.
- گردشگران را به سمت فضاهای جذاب و نشاط‌آور شهری هدایت نماید.

نقشه‌های شماره ۵ مسیر ورودی گردشگران را به ترتیب چپ به راست از دروازه غربی، شمالی و جنوب شرقی را به شهر کرمان نشان می‌دهند با توجه به اینکه گردشگران در صورت آشنایی کامل به مسیرها و معابر شهر کرمان، مسافتی معادل ۳۷۰۹۳ از دروازه غربی، دروازه شمالی ۳۴۲۰۶ متر و از دروازه جنوب شرقی ۳۵۲۷۰ متر را طی نموده‌اند.

تعیین الگوهای بهینه حرکتی گردشگران

همانگونه که مشاهده می‌شود گردشگران به منظور بازدید از ۱۰ جاذبه اصلی شهر کرمان، مسیرهای متفاوتی را انتخاب می‌نمایند (فرض بر این گرفته شده که گردشگران هیچگونه مسیر اشتباهی طی ننموده‌اند) در پژوهش حاضر با استفاده از اصول و معیارهای مشخص در پژوهش حاضر سعی بر این بوده که با

است که به شرح زیر می‌باشد. مسیرهای بهینه گردشگری نسبت به دروازه‌های مختلف شهر کرمان مشخص شده‌است. اولویت‌بندی جاذبه‌ها و نقشه‌های مربوط به مسیرهای بهینه نسبت به دروازه‌های ورودی شهر در جدول و نقشه‌های زیر قابل مشاهده است.

مسیر بهینه شماره ۱:

این مسیر به گردشگرانی که قصد مسافرت از استان‌های تهران، اصفهان، یزد، هرمزگان، شیراز، شهرستان‌های غربی استان کرمان از دروازه غربی به شهر کرمان و بازدید از ۱۰ جاذبه اصلی شهر را دارند اختصاص پیدا می‌کند. اولویت‌بندی جاذبه‌ها در مسیر بهینه شماره ۱ مطابق جدول (۲) صورت گرفته است.

– تنوع وسایل آمد و شد را شامل شود. بدین منظور که گردشگر را به پیاده‌روی، استفاده از وسایل نقلیه عمومی، یا دوچرخه سواری علاقمند نماید.

– گردشگر را به سمت مراکز تجاری و ارایه خدمات گردشگری هدایت نماید.

– از خیابان‌هایی عبور نماید که کشش حمل مسافر زیاد را داشته باشد و از نظر استانداردهای ترافیکی مناسب باشد.

– از مناطق جرم‌خیز به دور باشد.

پس از انتخاب مسیر بهینه، در نهایت مسیر پیشنهادی نسبت به مسیرهای متداول مورد ارزیابی و میزان مسافت طی شده در هر مسیر مورد مقایسه قرار گرفته

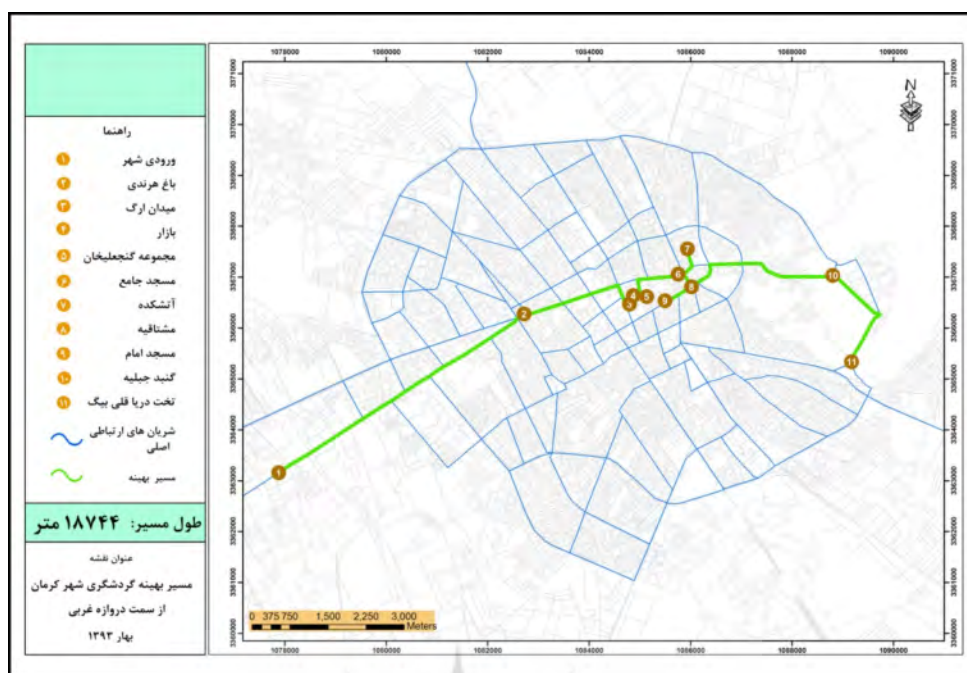
جدول ۲: اولویت‌بندی مقاصد گردشگری در مسیر بهینه گردشگری شماره ۱

اولویت بندی جاذبه‌ها	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم
نام جاذبه‌ها	باغ هنرندی	میدان ارگ	بازار	مجموعه گنجعلیخان	مسجد جامع	آتشکده	مشتاقیه	مسجد امام	گنبد جلیله	تخت دریا قلی بیگ

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳

است. حال مطابق نقشه شماره ۶ در مسیر بهینه مربوط به این دروازه ورودی از شهر کرمان، مسافت مورد نظر به عدد ۱۸۷۴۴ متر می‌رسد که به طور میانگین تفاوت فاحشی (بیش از ۱۷ کیلومتر) نسبت به سایر مسیرهای مشابه دارا می‌باشد.

مسافت طی شده در مسیرهایی که توسط تعداد زیادی از گردشگرانی که از دروازه غربی وارد شهر کرمان شدند، به ترتیب در مسیر شماره ۱ (۳۲۳۲۳) متر، در مسیر شماره ۲ (۳۶۷۲۵) متر، در مسیر شماره ۳ (۳۷۲۵۰) متر و در مسیر شماره ۴ (۳۷۰۹۳) متر بوده

نقشه ۶: مسیر بهینه گردشگری نسبت به دروازه غربی شهر کرمان
منبع: نگارندگان

مسیر بهینه شماره ۲

بازدید از ۱۰ جاذبه اصلی شهر را دارند اختصاص پیدا می‌کند. اولویت بندی جاذبه‌ها در مسیر بهینه شماره ۲ مطابق جدول (۳) صورت گرفته است.

این مسیر به گردشگرانی که قصد مسافرت از استان‌های خراسان جنوبی، سمنان، خراسان شمالی و خراسان رضوی شهرستان‌های شمالی استان کرمان و

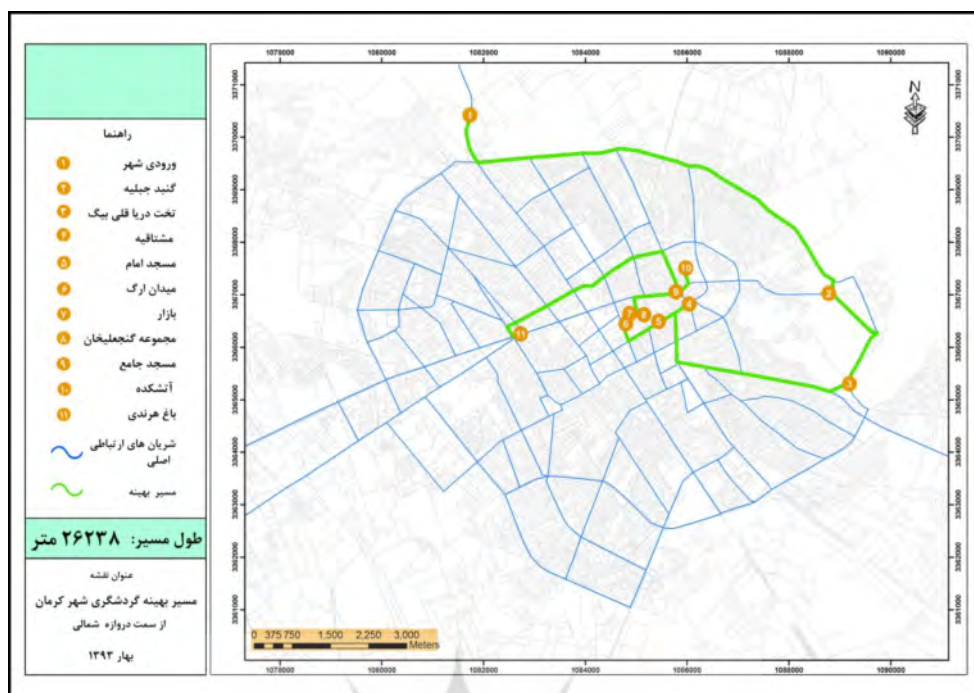
جدول ۳: اولویت بندی مقاصد گردشگری در مسیر بهینه گردشگری شماره ۲

اولویت بندی جاذبه‌ها	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم
نام جاذبه‌ها	گنبد جلیه	تخت دریا قلی بیگ	مشتاقیه	مسجد امام	میدان ارگ	بازار	مجموعه گنجعلیخان	مسجد جامع	آتشکده	باغ هرندی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳

مسافت طی شده در مسیرهایی که توسط طیف وسیعی از گردشگرانی که از دروازه شمالی وارد شهر کرمان شدند، به ترتیب در مسیر شماره ۱ (۳۰۹۶۴) متر، در مسیر شماره ۲ (۳۳۸۷۶) متر، در مسیر شماره ۳ (۳۳۹۶۴) متر و در مسیر شماره ۴ (۳۴۲۰۶) متر بوده است. حال مطابق نقشه شماره ۷ در مسیر بهینه مربوط به این دروازه ورودی از شهر کرمان، مسافت مورد نظر به عدد ۲۶۲۳۸ متر می‌رسد که به طور میانگین تفاوت فاحشی (بیش از ۷ کیلومتر) نسبت به سایر مسیرهای مشابه دارا می‌باشد.

مسافت طی شده در مسیرهایی که توسط طیف وسیعی از گردشگرانی که از دروازه شمالی وارد شهر کرمان شدند، به ترتیب در مسیر شماره ۱ (۳۰۹۶۴) متر، در مسیر شماره ۲ (۳۳۸۷۶) متر، در مسیر شماره ۳ (۳۳۹۶۴) متر و در مسیر شماره ۴ (۳۴۲۰۶) متر بوده است. حال مطابق نقشه شماره ۷ در مسیر بهینه مربوط به این دروازه ورودی از شهر کرمان، مسافت مورد نظر به عدد ۲۶۲۳۸ متر می‌رسد که به طور میانگین تفاوت فاحشی (بیش از ۷ کیلومتر) نسبت به سایر مسیرهای مشابه دارا می‌باشد.

نقشه ۷: مسیر بهینه گردشگری نسبت به دروازه شمالی شهر کرمان

منبع: نگارندگان

۱۰ جاذبه اصلی شهر را دارند اختصاص پیدا می‌کند.

اولویت بندی جاذبه‌ها در مسیر بهینه شماره ۳ مطابق جدول (۴) صورت گرفته است.

مسیر بهینه شماره ۳:

این مسیر به گردشگرانی که قصد مسافرت از استان‌های سیستان و بلوچستان، هرمزگان و شهرستان‌های جنوب شرقی استان کرمان و بازدید از

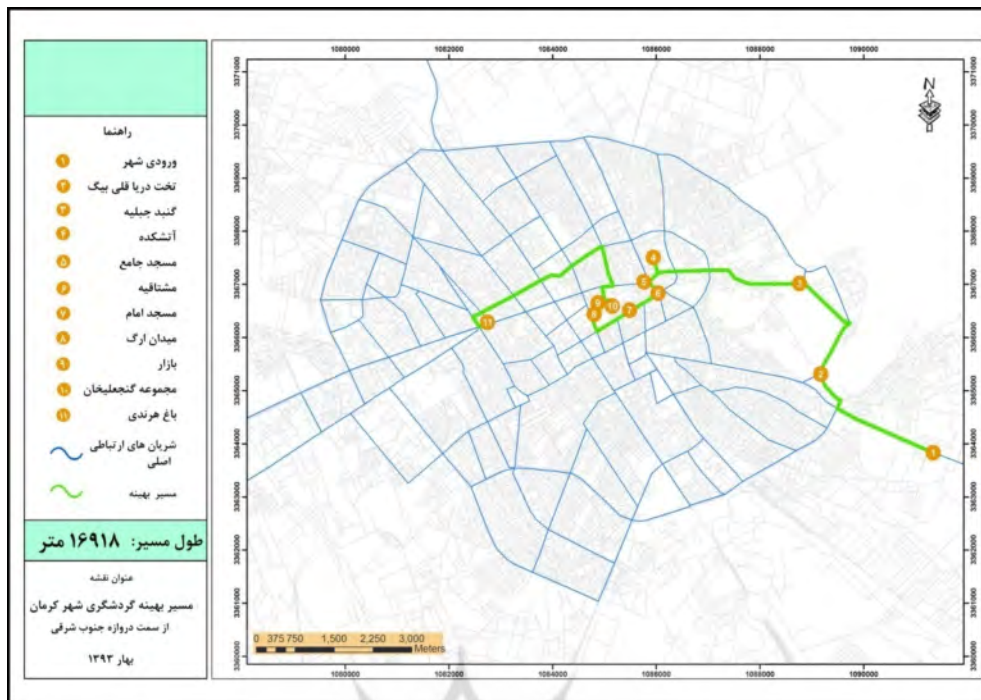
جدول ۴: اولویت بندی مقاصد گردشگری در مسیر بهینه گردشگری شماره ۳

اولویت بندی جاذبه‌ها	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم
نام جاذبه‌ها	تخت دریا قلی بیگ	گنبد جلیبه	آتشکده	مسجد جامع	مشتاقیه	مسجد امام	میدان ارگ	بازار	مجموعه گنجعلیخان	باغ هنردی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۳

(۳۵۲۷۰) متر بوده است. حال مطابق نقشه شماره ۷ در مسیر بهینه مربوط به این دروازه ورودی از شهر کرمان، مسافت مورد نظر به عدد ۱۶۹۱۸ متر می‌رسد که به طور میانگین تفاوت فاحشی (بیش از ۱۷ کیلومتر) نسبت به سایر مسیرهای مشابه دارا می‌باشد.

مسافت طی شده در مسیرهایی که توسط طیف وسیعی از گردشگرانی که از دروازه جنوب شرقی وارد شهر کرمان شدند، به ترتیب در مسیر شماره ۱ (۳۴۱۸۵) متر، در مسیر شماره ۲ (۳۶۹۱۹) متر، در مسیر شماره ۳ (۳۰۲۴۱) متر و در مسیر شماره ۴

نقشه ۸: مسیرهای بهینه گردشگری نسبت به دروازه جنوب شرقی شهر کرمان

منبع: نگارندگان

تعیین مسیرهای ویژه گردشگری شهر کرمان

به لحاظ فضایی، با تحلیل و روی هم قرار دادن الگوهای غالب حرکتی گردشگران و مسیرهای بهینه نسبت به دروازه‌های ورودی شهرها، مسیرهای مشترکی مشخص می‌شود که با عنوان مسیرهای ویژه گردشگری نامیده می‌شوند. (فرج زاده ۱۳۸۷: ۱۰)، در پژوهش حاضر ابتدا تراکم حرکتی گردشگران در سطح شهر مشخص گردیده

است. بدین ترتیب که مسیرهای حرکتی گردشگران که با نظرسنجی از آن‌ها و اولویت‌بندی جاذبه‌ها نسبت به سه دروازه ورودی اصلی شهر مشخص شده‌اند، (شامل ۱۲ نقشه) با یکدیگر همپوشانی شده‌اند و مسیرهای مشترک بین آن با استفاده از Intersect در محیط ArcMap استخراج گردیده‌اند. نقشه زیر حاصل تحلیل الگوهای حرکتی گردشگران در وضع موجود می‌باشد.

نقشه ۹: همپوشانی مسیرهای غالب گردشگری نسبت به دروازه‌های مختلف شهر کرمان منبع: نگارندگان

همپوشانی شده‌اند و نتایج حاصل از این همپوشانی هم با نتایج حاصل از همپوشانی مسیرهای حرکتی گردشگران روی هم قرار گرفته و در نهایت مسیرهای ویژه گردشگری شهر کرمان تعیین شماره شده‌اند.

تعیین مسیرهای ویژه گردشگری در صورتی می‌تواند صحیح باشد که علاوه بر نظر گردشگران، با استفاده از نظر کارشناسان و با دخیل دادن معیارها و اصول در انتخاب مسیرهای بهینه همراه باشد. بدین ترتیب مسیرهای بهینه تعیین شده در هر دروازه با یکدیگر

نقشه ۱۰: همپوشانی مسیرهای غالب حرکتی گردشگران و مسیرهای بهینه گردشگری در شهر کرمان

منبع: نگارندگان

نتیجه گیری

با توجه به اهمیت پدیده گردشگری در دنیای امروز شناسایی مشکلات این بخش و تلاش در جهت کاستن از آنها می‌تواند به شهرها در بهره‌مندی از منافع گردشگری کمک کند. بخشی از مدیریت گردشگری شهری نیازمند برنامه‌ریزی و مدیریت فضای گردشگری شهر می‌باشد. این فضا بسیار محدودتر و کوچکتر از کل نظام پهنه شهر می‌باشد. شناخت فضای گردشگری شهری تابعی از الگوهای خطی، نقطه‌ای، سطحی و روند حرکتی گردشگران در این الگوهاست. الگوهای

با توجه به نقشه بالا، پس از روی هم قرار دادن مجموع مسیرهای غالب گردشگری و همچنین مسیرهای بهینه گردشگری در شهر کرمان مسیرهای مشترک بین این ۱۵ مسیر مشخص شد که محدوده این مسیرها عبارت‌اند از حد فاصل بین میدان ارگ تا سه راه شمال جنوبی (خیابان گنجعلیخان) و همچنین حد فاصل بین میدان مشتاقیه تا خیابان آتشکده که این مسیرها به عنوان مسیرهای ویژه گردشگری در شهر کرمان مشخص شد.

که با توجه به شناخت صحیح این مسیرها مدیریت شهری میتواند با توجه ویژه و ارائه خدمات و امکانات متناسب با این مسیرها باعث جذب هرچه بیشتر گردشگران به شهر کرمان و همچنین رضایت گردشگران را به ارمغان آورد.

منابع

الوانی، سیدمهدی (۱۳۷۳)، اصول و مبانی جهانگردی، نشر معاونت برنامه ریزی بنیاد جانبازان.

الوانی، مهدی و شاهرخ دهدشتی (۱۳۷۳)، اصول و مبانی جهانگردی، انتشارات بنیاد مستضعفان و جانبازان، تهران، چاپ اول ۱۸۸.

تقوایی، مسعود و همکاران (۱۳۸۸)، بررسی و تحلیل فضاهای توریستی شهر تبریز به منظور برنامه ریزی توریسم در آن، فصلنامه جغرافیا و برنامه ریزی دانشگاه تبریز شماره ۳۳ صفحات ۸۲-۵۹.

زنگی آبادی، علی (۱۳۷۰)، جغرافیا و برنامه ریزی شهری کرمان، انتشارات مرکز کرمان شناسی.

شکویی، حسین (۱۳۸۳)، اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا (جلد اول)، چاپ هفتم، انتشارات گیتاشناسی، تهران.

صفرآبادی، اعظم (۱۳۸۸)، برنامه ریزی و طراحی جغرافیایی محیط‌های جاذب گردشگری شهر کرمانشاه، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه اصفهان، گروه جغرافیا

صفرپور، میثم (۱۳۹۰)، بررسی و تحلیل الگوی فضایی توریسم شهری با استفاده از GIS، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز.

غضنفرپور، حسین و کمانداری، محسن (۱۳۹۳)، جغرافیا گردشگری با تاکید بر گردشگری شهری، انتشارات نورعلم، چاپ اول.

فرج زاده اصل، منوچهر (۱۳۸۷)، سیستم اطلاعات جغرافیایی و کاربرد آن در برنامه‌ریزی صنعت توریسم، انتشارات سمت.

کدیور، علی اصغر و مهدی سقایی (۱۳۸۶)، ساماندهی گردشگری در تفرجگاه‌های پیرامون شهری، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۸۳.

کمانداری، محسن (۱۳۹۳)، بررسی و تحلیل مسیرهای گردشگری شهر کرمان با تاکید بر الگوی رفتاری گردشگران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی دانشگاه یزد.

خطی گردشگری، شامل شریان‌ها و مسیرهای ارتباطی موجود در سطح شهر می‌باشد، الگوهای نقطه‌ای گردشگری دربرگیرنده داده‌های نقطه‌ای نظیر جاذبه‌ها، مراکز خرید و مراکز اقامتی گردشگران می‌باشد. الگوهای سطحی گردشگری هم شامل پهنه‌های برنامه‌ریزی شده گردشگری در سطح شهر می‌باشد. وجود گردشگران و جریانات حرکتی آن‌ها در این الگوها، فضاهای گردشگری را شکل می‌دهد. یکی از مهم‌ترین مراحل در شناخت صحیح فضای گردشگری شهری، تعیین مسیرهای ویژه گردشگری می‌باشد. با توجه به یافته‌های تحقیق در شهر کرمان الگوی ارائه شده در پژوهش حاضر شامل مراحل مختلفی است که گام نخست، شناخت الگوی رفتاری گردشگران در انتخاب اولویت‌های سفر و برنامه‌ریزی جهت بازدید از جاذبه‌ها توسط گردشگران می‌باشد. با شناخت دروازه‌های اصلی ورودی شهر و الگوی رفتاری گردشگران در انتخاب اولویت‌ها، می‌توان مسیرهای احتمالی حرکت گردشگران (با فرض عدم اشتباه گردشگران در مسیریابی در سطح شهر) در سطح شهر را ثبت نمود. در ادامه این فرآیند با نظرسنجی از گردشگران و کارشناسان حوزه ترافیک و مدیریت گردشگری، معیارهای مسیر بهینه گردشگری شناسایی شده و با اعمال ضوابط، با توجه به نقشه‌های (۶-۷-۸) مسیرهای بهینه نسبت به دروازه‌های اصلی شهر مشخص شده‌اند. مسیری می‌تواند مسیر ویژه گردشگری تلقی شود که اکثر گردشگران در وضعیت موجود و بهینه از آن‌ها عبور نموده‌اند و می‌توان با توجهات ویژه به آن‌ها، گردشگری پایدار شهری را به تحقق رساند. بدین منظور کلیه مسیرهای ترسیم شده با یکدیگر همپوشانی شده و در نهایت مسیرهای مشترک حاصل از روی هم قرار دادن آن‌ها به عنوان مسیرهای ویژه گردشگری تعریف شده است. نقشه‌های شماره (۹-۱۰) با توجه به نقشه شماره (۱۰) محدوده این مسیرها عبارت‌اند از حد فاصل بین میدان ارگ تا سه راه شمال جنوبی (خیابان گنجعلیخان) و همچنین حد فاصل بین میدان مشتاقیه تا خیابان آتشکده می‌باشد

- Philosophies, publish by Tohn wileson ,Juc, Hoboken. New jersey.
- Hall,C.M(1994)Tourism and Politics: policy, power and place, wiley, Chichester
- Helmy, E(2006)Toward integraton of sustainability into tourism planning in developing countries: Egypt as a case study, current issues in tourism,Vol.7, No.6.
- Law, C. M., (1996), Urban Tourism Attraction Visitors to large Cities, Publishing Limited, London.
- Pearce Douglas.G,(2001), An intergrative frame work for urban tourism research, Annals of tourism research VOL28,no4.
- Snaith, T, and Haley ,A(1999)Resident opinions of tourism development in the historic city of York , England tourism managemnt 20.
- Timoty,D& Geoffre W(1995):Tourism Accommodation in Asian Historic City,Journal of TourismStudies,6.
- بررسی و تحلیل فضای گردشگری شهری به منظور ارائه مسیرهای
کوپر، کریس و دیگران، (۱۳۸۰)، اصول . مبانی جهانگردی، ترجمه اکبر غمخور، انتشارات فر آمد.
- مدنی‌پور، علی(۱۳۸۷)، طراحی فضای شهری نگرشی بر فرآیندی اجتماعی و مکانی، ترجمه فرهاد مرتضایی، انتشارات پردازش و برنامه‌ریزی شهری(وابسته به شهرداری تهران). چاپ سوم.
- موحد، علی (۱۳۸۱)، بررسی و تحلیل الگوی فضایی توریسم شهری (مطالعه موردی: شهر اصفهان)، رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- موحد، علی(۱۳۸۶)، گردشگری شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، چاپ اول.
- هدایی، هوشنگ(۱۳۷۷)، بررسی جاذبه های جهانگردی شهرستان کرمانشاه، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا، تهران دانشگاه شهید بهشتی، راهنما صلاح الدین محلاتی.

Goeldner. R . Charles and Ritchie. J . R. Brent, (2003); Tourism , Principles, Practies,

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی